

Onderneem, *bespaar* en innoveer **De overheid helpt**

Inhoud

- 3. Innovatie & Kennis
- 6. Innovatief ondernemen
- 10. Internationaal ondernemen
- 15. Energie en Milieu
- 16. Agrarisch
- 17. Innoveren met Octrooien

Onderneem, bespaar en innoveer

De overheid helpt

U heeft internationale plannen of innovatieve ideeën voor uw bedrijf. Om die te realiseren kunt u soms wat advies gebruiken. Ook de financiering rond krijgen is in de huidige economische tijden geen vanzelfsprekendheid.

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) stimuleert ondernemers bij duurzaam, agrarisch, innovatief en internationaal ondernemen. Met subsidies, het vinden van zakenpartners, kennis en het voldoen aan wet- en regelgeving.

Het doel is om kansen van ondernemers te vergroten en hun positie te versterken. RVO.nl werkt in opdracht van ministeries en de Europese Unie. RVO.nl werkt in binnen- en buitenland samen met overheden, kennisinstellingen, internationale organisaties en tal van andere partnerorganisaties.

www.rvo.nl

Meer ondersteuningsmogelijkheden:

www.rvo.nl

www.antwoordvoorbedrijven.nl

www.higherlevel.nl

www.kvk.nl

www.ondernemeninontwikkelingslanden.nl

www.topsectoren.nl

Advies op Maat

De slimste weg van idee naar financiering? De adviseurs van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland kennen de route. Maak gebruik van de kennis, netwerken, financieringsmogelijkheden en fiscale voordelen.

www.rvo.nl/adviesopmaat

Innovatie & Kennis

Financiering

Europese subsidie voor internationaal onderzoek en innovatie Horizon 2020

Heeft u plannen om onderzoek te doen of een ambitieuze innovatie te realiseren? En wilt u daarbij samenwerken met buitenlandse partners?

In dat geval kunt u mogelijk gebruik maken van Europese subsidie: de Europese Commissie trekt in de periode 2014–2020 circa 70 miljard euro uit voor het stimuleren van onderzoek en innovatie. Dat geld wordt besteed aan projecten via het programma Horizon 2020.

Iedere organisatie die actief is in onderzoek, technologische ontwikkeling en innovatie kan deelnemen: universiteiten, onderzoeksinstituten, bedrijven en andere organisaties. Partners uit drie of meer landen werken hierbij samen in projecten die ze zelf voorstellen. Ook zijn er mogelijkheden voor individuele bedrijven en onderzoekers.

Horizon is een groot programma met verschillende onderdelen en mogelijkheden. Er is veel animo voor deelname en de selectie is dan ook streng. RVO.nl helpt u graag met informatie, advies en trainingen op maat.

Meer informatie: www.rvo.nl/horizon2020

Financiering

Innovatiebox

Innovatie helpt Nederland vooruit. Heeft u een octrooi of een Speur- en ontwikkelingswerk (S&O)-verklaring voor uw eigen innovatie, dan komt u in aanmerking voor belastingvoordeel. Ondernemers met een bv of nv kunnen de winsten uit hun innovaties onderbrengen in de Innovatiebox, een speciale tariefbox (5 procent) binnen de vennootschapsbelasting. De winst moet voor minstens 30 procent het gevolg zijn van het verleende octrooi.

Belangrijk:

- De voordelen (royalties, verkoopwinsten) van uw innovatie zijn pas laagbelast als u de maakkosten van uw innovatie hebt ingelopen;
- Met de Belastingdienst kunt u afspreken hoe u de winst bepaalt die in de innovatiebox valt.

Op www.belastingdienst.nl vindt u een lijst van aanspreekpunten over de innovatiebox.

Meer informatie: www.belastingdienst.nl/Zakelijk > **Winst** > **Vennootschapsbelasting** > **Innovatiebox**

Financiering

Topconsortia voor Kennis en Innovatie

Binnen de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) werken publieke en private partijen meerjarig samen op het gebied van onderzoek en innovatie.

Dit gebeurt vanuit negen topsectoren: Agri&Food, Chemie, Creatieve Industrie, Energiesector, High Tech Systemen en Materialen, Life sciences & Health, Logistiek, Tuinbouw en Uitgangsmaterialen en Water.

Het kabinet stimuleert de samenwerking tussen ondernemers en onderzoekers binnen TKI's door een toeslag van 25 procent op de private bijdrage aan onderzoeksorganisaties. Het gaat om meerjarige samenwerking tussen bedrijven en universiteiten, NWO, KNAW, TNO, DLO, GTI's en hogescholen. Ter stimulans krijgt het mkb voor de eerste 20.000 euro private bijdragen aan een onderzoeksorganisatie een toeslag van 40 procent toegekend. Deze toeslag wordt toegekend aan de TKI's. Zij bepalen ook waarvoor de toeslag wordt ingezet. Het gaat daarbij om nieuwe publiek-private samenwerking op het gebied van onderzoek en ontwikkeling danwel het stimuleren van innovatieactiviteiten die vooral gericht zijn op het beter betrekken van het mkb bij R&D.

Meer informatie over TKI's: www.rvo.nl/TKI

Financiering

Eureka (Europese samenwerking overheden voor internationale R&D)

In ieder land bestaan weer andere regelingen en programma's die innovaties moeten stimuleren.

Bent u van plan om nieuwe, marktgerichte technologie te ontwikkelen met partners in het buitenland, dan kan Eureka u helpen om de meest geschikte regeling te vinden. Ook voor een kritisch gesprek over uw idee, het vinden van geschikte partners of het promoten van uw successen kunt u terecht bij Eureka.

Eureka biedt landen (ook buiten de EU) een platform om samen een onderzoek- en innovatieagenda op te stellen en uit te voeren. Zo komen er gezamenlijke oplossingen voor economische, strategische en maatschappelijke vraagstukken. Bovendien stimuleert technologische samenwerking tussen bedrijven de economische groei.

In Nederland kunnen deelnemende ondernemers gebruik maken van de mogelijkheden van het innovatiefonds en met name het Innovatiekrediet. Internationale samenwerking biedt volop kansen voor Nederlandse ondernemers.

RVO.nl helpt u graag met informatie en advies op maat.

Meer informatie: www.rvo.nl/eureka

Innovatie & Kennis

Financiering

Regeling MKB innovatiestimulering topsectoren (MIT)

Het versterken van de innovatiekracht van het mkb binnen de topsectoren en het verzilveren van wetenschappelijke kennis en techniek zijn twee belangrijke doelstellingen van de overheid.

Per topsector is hiervoor een bedrag beschikbaar. De topsectoren stellen elk een mkb-innovatieplan op waarin zij aangeven voor welke onderwerpen en welke activiteiten het mkb subsidie aan kan vragen bij RVO.nl. De inhoud van deze plannen wordt bij de regeling mkb innovatiestimulering topsectoren gepubliceerd.

Subsidiabele activiteiten zijn o.a. samenwerkingsprojecten, haalbaarheidsstudies, kennisvouchers en het inhuren van hooggekwalificeerd personeel.

Meer informatie: www.rvo.nl/mit

Financiering

Eurostars

Bent u bezig met het ontwikkelen van technologie voor nieuwe producten, processen of diensten en werkt u daarbij samen met partners in andere landen? Dan kunt u misschien gebruikmaken van Eurostars; een Europees innovatieprogramma en een initiatief van EUREKA en de Europese Commissie. Mkb-ondernemingen die minstens 10 procent van hun omzet of fte's inzetten voor toegepast onderzoek en experimentele ontwikkeling kunnen in aanmerking komen voor Eurostars. Er moet wel sprake zijn van samenwerking met partijen uit minstens één ander Eurostars-land.

Ook andere organisaties kunnen (onder voorwaarden) aan een Eurostars project deelnemen.

Eurostars helpt (kleine) bedrijven om de time-to-market van nieuwe technologieën te verkorten en de technische risico's te verkleinen. Zo kunnen kleine bedrijven zich sneller ontwikkelen en groeien. Het programma geeft projecten financiële ondersteuning via de nationale overheid van ieder deelnemend land. Vanaf 2014 worden jaarlijks twee calls for tender uitgeschreven. Zodra de eerstvolgende sluitingsdatum bekend is, wordt deze op de website van RVO.nl vermeld. Internationale samenwerking biedt volop kansen voor Nederlandse ondernemers. RVO.nl helpt u graag met informatie en advies op maat.

Meer informatie: www.rvo.nl/eurostars

Innovatie & Kennis

Subsidie

Subsidieregeling praktijkleren

De Subsidieregeling praktijkleren heeft tot doel werkgevers te stimuleren tot het bieden van praktijkleerplaatsen en werkleerplaatsen.

ZZZP-ers, eenmanszaken, MKB ondernemers en grootbedrijven, die één of meer praktijkleerplaatsen aanbieden en de begeleiding van een leerling of student verzorgen, kunnen in aanmerking komen voor de subsidie praktijkleren.

De subsidie is een tegemoetkoming in de kosten die u maakt bij de begeleiding van een leerling of student van het beroepsonderwijs (vmbo, mbo-bbl, hbo-techniek) of een promovendus of technologisch ontwerper in opleiding (toio).

Indien u aan de voorwaarden voldoet ontvangt u subsidie naar verhouding van de periode waarin u daadwerkelijk begeleiding heeft verzorgd. Het bedrag is maximaal 2.700 euro per deelnemer, per studiejaar. De aanvraag voor subsidie wordt per studiejaar achteraf digitaal ingediend.

De regeling loopt tot 2019.

Meer informatie: www.rvo.nl/praktijkleren

Fiscaal

WBSO/RDA

Met de fiscale regelingen Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) en Research & Development Aftrek (RDA) kunnen bedrijven de kosten voor R&D verlagen. De WBSO verlaagt de loonkosten voor R&D, de RDA levert een extra aftrekpost op voor andere kosten en uitgaven voor R&D. Bijvoorbeeld voor prototypes of onderzoeksapparatuur.

U kunt alleen gebruik maken van de RDA als u ook WBSO aanvraagt. Dit kan tegelijkertijd in een gezamenlijke WBSO/RDA-aanvraag. U verrekent het voordeel via de aangifte bij de Belastingdienst. Bedrijven dragen minder loonheffing af en zelfstandigen krijgen een vaste aftrek.

Meer informatie:

www.rvo.nl/wbso

www.rvo.nl/rda

Inkoop

Aanbesteden van innovaties

(Innovatiegericht inkopen)

Werkt u aan een innovatieve oplossing voor een vraagstuk op een van onderstaande gebieden? Dan is de overheid graag uw klant:

- Duurzame mobiliteit, energie en smart grids;
- Gebouwde omgeving, gevels en daken;
- Dynamisch verkeersmanagement;
- Management van watersystemen;
- Facilitair management en interieur gebouwen;
- Grondstoffenschaarste;
- Gezondheidszorg;
- Veiligheid.

Het bedrijfsleven zoekt innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken op deze gebieden, de overheid koopt deze oplossingen vervolgens in. Zo stimuleert de overheid innovatie binnen belangrijke thema's en krijgt het bedrijfsleven de middelen om innovaties uit te voeren.

Voor openstaande rechtstreekse uitdagingen aan het bedrijfsleven kunt u met goede ideeën terecht bij het SBIR programma (Small Business Innovation Research).

Hiervoor worden gericht offertes gevraagd. De beste voorstellen komen in aanmerking voor een opdracht.

Meer informatie: www.inkoopinnovatieurgent.nl, www.sbir.nl en www.tenderned.nl

Innovatief ondernemen

Financiering

Innovatiefonds mkb+

Innovatiekrediet

- Voor unieke technische of klinische ontwikkeling bij mkb en grootbedrijf
- Projecten vanaf 150.000 euro, de maximale ondersteuning bedraagt 5 miljoen euro
- Aanvragen bij RVO.nl

U wilt een nieuw product, proces of dienst ontwikkelen met nog grote technische en financiële risico's en u heeft daarvoor niet voldoende financiële middelen? Met het Innovatiekrediet krijgt u die wel. Het Innovatiekrediet is een risicodragend krediet dat u samen met de rente terug moet betalen. De rente hangt af van het risicoprofiel. Kleine bedrijven kunnen met het innovatiekrediet 45 procent van de ontwikkelingskosten van een project financieren, middelgrote bedrijven 35 procent en grote bedrijven 25 procent.

In het geval van samenwerkingsverbanden kan het maximale kredietpercentage verhoogd worden tot 40 procent of 50 procent. Zowel technische als klinische ontwikkelprojecten kunnen ondersteund worden met het Innovatiekrediet.

Mislukt uw project in technische of klinische zin, dan wordt de ontstane schuld kwijtgescholden. Ook als het commerciële perspectief tijdens de ontwikkeling verdwijnt, kan kwijtschelding plaatsvinden. Slaagt uw project, dan betaalt u de lening inclusief rente binnen 10 jaar terug.

Meer informatie: www.innovatiekrediet.nl

Financiering

Innovatiefonds mkb+

Seed Capital

- Voor mkb, creatieve of technische starters
- Investerings van 100.000 euro tot maximaal 2,5 miljoen euro (afhankelijk van het fonds)
- Aanvragen bij de diverse fondsen

Met behulp van investeringen en ondersteuning van de verschillende fondsen uit Seed Capital regeling wordt het mogelijk voor techno- en creatieve starters om hun kennis om te zetten in vermarktbaar producten of diensten.

Op onze website vindt u een overzicht van Seedfondsen die gebruik maken van de Seed Capital-regeling. De fondsen zijn verdeeld over een aantal sectoren, waardoor u snel bij de voor u meest relevante fondsen uitkomt.

Zo zijn er fondsen die zich richten op Informatietechnologie, Life Sciences, Duurzame technologie, Luchtvaart of de Zorgsector.

Ook is er een aantal Seedfondsen zonder specifieke focus. Wilt u meer weten? Neem dan contact met ons op.

Meer informatie: www.seed-capital.nl

Innovatief ondernemen

Financiering

Innovatiefonds MKB+

Fund-of-funds

- Voor snelgroeiende, innovatieve mkb-ondernemingen
- Investerings van 75.000 tot maximaal 2.500.000 euro
- Aanvragen bij de fondsen

Fund-of-funds is gericht op snelgroeiende innovatieve bedrijven die hiermee sneller toegang krijgen tot de risicokapitaalmarkt.

Via financiering uit het Fund-of-funds en private investeerders kunnen nieuwe investeringsfondsen worden gestart. Deze fondsen investeren met risicokapitaal in snelgroeiende innovatieve bedrijven.

Het Dutch Venture Initiative (DVI) is het eerste Fund-of-funds dat het Europese Investerings Fonds samen met PPM Oost heeft opgezet. Op de site van de Nederlandse Vereniging van Participatiemaatschappijen (NVP) vindt u de fondsen die door dit initiatief worden ondersteund. U maakt niet rechtstreeks gebruik van het Fund-of-funds: institutionele beleggers kunnen een nieuw fonds oprichten in samenwerking met het DVI.

Meer informatie:

www.ppmoost.nl

www.nvp.nl

www.rvo.nl/subsidies-regelingen/

[innovatiefonds-mkb#Fundoffunds](#)

.....

Financiering

Alternatieve financieringsbronnen

mkb-Financiering – advies op maat

De unit mkb-financiering van RVO.nl is uw gids bij het vinden van de passende financieringsbron. Wij helpen u bij het verkennen van de mogelijkheden binnen RVO.nl maar ook daarbuiten.

Naast de regelingen die RVO.nl aanbiedt, spelen alternatieve financieringsbronnen tegenwoordig een steeds grotere rol.

Te denken valt aan:

- Crowdfunding
- Qredits (microfinanciering)
- Kredietunies
- Informal Investors of Business Angels
- Participatiemaatschappijen
- Regionale Ontwikkelings Maatschappijen (ROM's)
- Plaatselijke of juist Europese financieringsbronnen

Laat u informeren over de financiering die het beste bij uw plannen en ambities past.

Meer informatie: www.rvo.nl/adviesopmaat

Innovatief ondernemen

Garanties

Groeifaciliteit

- Voor mkb en grootbedrijf
- Garantie van 50 procent op bancaire leningen of risicokapitaal
- Aanvragen via bank of participatiemaatschappij

De Groeifaciliteit kunt u gebruiken voor bijvoorbeeld een bedrijfsovername, vermogensversterking, een 'management buy out', expansie in het buitenland of investeringen gericht op groei. Allemaal situaties waarin u doorgaans risicodragend vermogen nodig heeft.

Dat blijkt niet altijd makkelijk te verkrijgen. Daarom heeft de overheid de garantieregeling Groeifaciliteit in het leven geroepen. Hiermee staat de overheid garant voor 50 procent van het risicokapitaal.

De Groeifaciliteit is gericht op ondernemers die kapitaal willen aantrekken in Nederland, Bonaire, Sint Eustatius of Saba. Er zijn voldoende rentabiliteits- en continuïteitsperspectieven, de financiering die u aanvraagt dient niet ter vervanging van eerder verstrekt krediet ('fresh money-eis') en er hebben zich geen bovenmatige kapitaalonttrekkingen voorgedaan in de laatste twaalf maanden.

De aanvraag verloopt via uw bank of participatiemaatschappij. Voor banken geldt de garantie van 50 procent op leningen tot 5 miljoen euro, voor participatiemaatschappijen geldt de 50 procent garantie op investeringen tot 25 miljoen euro.

Meer informatie: www.groeifaciliteit.nl

Garanties

BMKB Starters

Starters Borgstellingskrediet

- Voor startende mkb-bedrijven
- Garantie van 200.000 euro
- Aanvragen bij de bank

Wilt u als starter een lening afsluiten van maximaal 266.667 euro, dan staat de overheid borg voor 67,5 procent. Dat is gunstig, want banken zijn eerder bereid een lening te verstrekken als de overheid borg staat voor een deel van het bedrag.

U bent starter als u minder dan 3 jaar als ondernemer actief bent. Ook kunt u van de regeling gebruikmaken als u een eenmanszaak of een VOF heeft of als u directeur-grotaandeelhouder bent van een B.V.

Wilt u een hoger bedrag lenen, dan kunt u gebruikmaken van een regulier borgstellingskrediet (BMKB). De overheid staat dan borg tot 1,5 miljoen euro voor bedrijfsfinanciering. U komt voor de BMKB-regeling in aanmerking als u te weinig onderpand kunt bieden, maximaal 250 fte in dienst hebt en een jaaromzet tot 50 miljoen euro of een balanstotaal tot 43 miljoen euro. In overleg met uw bank kan de lening maximaal twaalf kalenderkwartalen worden opgeschort.

Meer informatie: www.rvo.nl/bmkb-starter

Garanties

Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfinanciering (GSF)

- Voor banken die bouwfinanciering aan scheepswerven verstrekken
- Garantie van maximaal 80 miljoen euro per schip
- Aanvragen bij de bank

De Garantieregeling Scheepsnieuwbouwfinanciering (GSF) is het antwoord van de overheid op de moeilijkheden die scheepswerven ondervinden bij het aantrekken van bankleningen en bankgaranties voor het financieren van nieuw te bouwen schepen. Door de GSF kunnen banken 80 procent Staatsgarantie krijgen op de bouwfinanciering van een schip. Hierdoor wordt het risico voor de bank op de te verstrekken bouwfinanciering of voorfinanciering gereduceerd.

Dit vergroot de kans voor Nederlandse scheepswerven om financiering aan te trekken. De sector kan door deze regeling beter concurreren met buitenlandse werven die van soortgelijke garantieregelingen gebruik kunnen maken. De GSF-regeling is bestemd voor scheepswerven die krediet (contante bouwkredieten en/of bankgaranties) willen aantrekken voor de financiering van een scheepsnieuwbouwproject voor zeeschepen, binnenvaartschepen of luxe jachten. Per jaar is 1 miljard euro beschikbaar voor garanties voor scheepsnieuwbouwprojecten. Een werf kan maximaal 300 miljoen euro per jaar aan garanties krijgen.

Meer informatie: www.rvo.nl/subsidies-regelingen/garantieregeling-scheepsnieuwbouwfinanciering

Garanties

Garantie Ondernemingsfinanciering

GO

- Voor (middel)grote bedrijven
- Garantie van 50 procent bij een lening van 1,5 miljoen tot 150 miljoen euro
- Aanvragen bij de bank

De GO is een antwoord van de overheid op de moeilijkheden die ondernemingen sinds enkele jaren ondervinden bij het aantrekken van bankleningen en het verkrijgen van bankgaranties. Door de GO kunnen banken een 50% Staatsgarantie krijgen op leningen en bankgarantiefaciliteiten van 1,5 – 150 miljoen euro. Door die staatsgarantie wordt het risico voor de bank op te verstrekken bedrijfsfinanciering gereduceerd. Dit vergroot voor banken de mogelijkheden om te voorzien in de financieringsbehoefte bij het Nederlandse bedrijfsleven.

Voor wie?

De GO-regeling is bestemd voor Nederlandse ondernemers die krediet willen aantrekken en is gericht op (middel)grote ondernemingen met substantiële activiteiten in Nederland. Ook staat de GO-regeling open voor ondernemers die gevestigd zijn in Bonaire, Sint Eustatius of Saba.

Meer informatie: www.rvo.nl/go

Innovatief ondernemen

Garanties

Innovatief BMKB

Innovatief Borgstellingskrediet

- Voor innovatief mkb
- Garantie van 1,5 miljoen euro
- Aanvragen bij de bank

Bij het financieren van innovaties via het Innovatief Borgstellingskrediet staat de overheid borg voor 60 procent van de lening bij een krediet van maximaal 2.250.000 euro. Bovendien kunt u later beginnen met aflossen van het Borgstellingskrediet. Doordat de overheid garant staat voor een deel van de lening, is de bank eerder bereid een lening te verstrekken.

Heeft u een S&O-(speur- en ontwikkelingswerk) verklaring, dan:

- Mag de looptijd maximaal twaalf jaar bedragen;
- Begint u met aflossen op uiterlijk de eerste dag van het veertiende kwartaal nadat de kredietovereenkomst is gesloten;
- Kan in overleg met uw bank de lening maximaal acht kalenderkwartalen worden opgeschort.

Meer informatie: www.rvo.nl/bmkb-innovatief

Microfinanciering

Qredits - Microfinanciering

- Voor startende en bestaande ondernemers
- Zakelijke lening van maximaal 150.000 euro
- Aanvragen via www.qredits.nl

Heeft u moeite met het verkrijgen van krediet bij uw bank voor de (door)start van hun bedrijf? Dan kan microfinanciering uitkomst bieden. Microfinanciering bestaat uit een combinatie van coaching en krediet tot maximaal 150.000 euro.

Een Microkrediet is een zakelijke lening van maximaal 50.000 euro. Een MKB-krediet is een zakelijke lening voor een kredietbehoefte van minimaal 50.000 en maximaal 150.000 euro.

Meer informatie: www.qredits.nl

Garanties

BMKB

Borgstellingskrediet

- Voor mkb-bedrijven
- Garantie van 1,5 miljoen euro
- Aanvragen bij de bank

Wilt u een lening afsluiten voor bedrijfsfinanciering, maar kunt u de bank te weinig zekerheid bieden, dan staat de overheid borg tot 1,5 miljoen euro. Doordat de overheid garant staat voor een deel van de lening, is de bank eerder bereid deze te verstrekken. U komt mogelijk voor de BMKB-regeling in aanmerking als u maximaal 250 fte in dienst hebt en een jaaromzet tot 50 miljoen euro of een balanstotaal tot 43 miljoen euro.

Voor alle borgstellingskredieten geldt dat uw bedrijf in Nederland, Bonaire, St. Eustatius of Saba is gevestigd. De bedrijfsactiviteiten vinden overwegend in Nederland, Bonaire, St. Eustatius of Saba plaats.

De looptijd van de borgstelling is maximaal 6 jaar vanaf de datum van de eerste aflossing. Als de lening bedoeld is om te investeren in een gebouw of schip, geldt een periode van 12 jaar. Als de lening dient om een woon-werk-pand te financieren, dient minstens 50 procent van de ruimte bestemd te zijn voor zakelijk gebruik.

In overleg met uw bank kan de lening maximaal acht kalenderkwartalen worden opgeschort.

Meer informatie: www.rvo.nl/bmkb

Internationaal ondernemen

In dit gedeelte vindt u een overzicht van internationale regelingen die voor u als ondernemer interessant kunnen zijn. De regelingen worden mogelijk gemaakt door het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Hulp, informatie en advies

Landeninformatie

Bent u van plan zaken te gaan doen in een specifiek land of wilt u zich oriënteren op een aantal landen? Op onze landenpagina's vindt u per land uitgebreide informatie over bijvoorbeeld de economische situatie, politiek, wet- en regelgeving en belangrijke instanties. Ook kunt u voor specifieke vragen contact opnemen met onze adviseurs via tel. 088 - 042 42 42.

Meer informatie: www.rvo.nl/landen

Hulp, informatie en advies

Enterprise Europe Network

Vind uw match via een profielendatabank met samenwerkingsverzoeken met vraag en aanbod uit meer dan 50 landen. Dat kunnen bedrijven zijn die op zoek zijn naar agenten, distributeurs of productiepartners, maar ook partners voor technologische ontwikkeling, licentie-overeenkomsten en R&D. U kunt ook uw eigen profiel in de databank laten opnemen.

Meer informatie: www.rvo.nl/een

Hulp, informatie en advies

Marktvergelijkingen

Bent u op zoek naar een nieuwe afzetmarkt, maar u weet niet precies in welk land? Bekijk dan eens onze databanken met informatie over exportmarkten. Ook kunt u contact opnemen met onze adviseurs om verschillende markten te vergelijken.

Meer informatie: www.rvo.nl/marktvergelijkingen

Hulp, informatie en advies

Kansen voor de Nederlandse watersector

Bent u werkzaam in de watersector en wilt u uw internationale ambitie realiseren? Met steun van Partners voor Water zet u de eerste stappen op een nieuwe markt, lanceert u een innovatieve technologie of aanpak in het buitenland of neemt u deel aan internationale evenementen.

Meer informatie: www.rvo.nl/pvw

Internationaal ondernemen

Hulp, informatie en advies

Informatie op maat

Bent u al een stap verder met uw exportplannen of bent u een ervaren exporteur? Dan kunt u uw concrete plannen uitwerken met hulp van één van onze adviseurs. We sparren graag met u over uw strategie. Daarnaast helpen wij u onder meer aan nuttige contactpersonen.

Meer informatie: www.rvo.nl/informatie-op-maat

Hulp, informatie en advies

Zakenpartnerscan

Heeft u concrete plannen om internationaal zaken te doen en zoekt u een betrouwbare zakenpartner? Wij bieden u via een zakenpartnerscan een persoonlijke introductie bij mogelijke buitenlandse zakenpartners. Voor de scan maken wij gebruik van ons wereldwijde buitenlandnetwerk van ambassades, consulaten en Netherlands Business Support Offices (NBSO's).

Meer informatie: www.rvo.nl/zakenpartnerscan

Hulp, informatie en advies

Starters International Business (SIB)

U wilt als starter gaan exporteren. Internationaal ondernemen biedt nieuwe kansen, maar er komt heel wat bij kijken. Het stappenplan van Starters International Business helpt u heel concreet op weg. Informatie, advies en collectieve promotie helpen u om uw eerste stappen op buitenlandse markten tot een succes te maken.

SIB is bedoeld voor mkb-ondernemers:

- Die geen of weinig ervaring hebben met zakendoen op buitenlandse markten;
- Die internationaal ondernemen vast willen inbedden in de structuur van hun onderneming;
- Die beschikken over een organisatie en voldoende middelen;
- Die tijd en geld willen investeren om daadwerkelijk stappen over de grens te zetten.

Met een adviseur maakt u een actieplan en risico-inventarisatie. Bij SIB werkt RVO.nl nauw samen met adviseurs van de Kamers van Koophandel, BNO, BUMA Cultuur, FHI, FME/CWM, HISWA, KVGGO, Koninklijke Metaalunie, Modint en Syntens.

Meer informatie: www.rvo.nl/sib

Hulp, informatie en advies

Partners for international Business (PIB)

Buitenlandse markten betreden met de overheid als partner. Heeft u plannen om in een cluster van bedrijven een buitenlandse markt te betreden? Maak dan gebruik van de positie en het netwerk van de overheid. Aan de hand van uw businesscase en gedefinieerde marktbelemmeringen maken we gezamenlijk een plan van aanpak.

Meer informatie: www.rvo.nl/pib

Internationaal ondernemen

Hulp, informatie en advies

Kansen via Internationale Organisaties

Internationale organisaties besteden jaarlijks miljarden euro's aan projecten. Uit deze projecten komen veel opdrachten voort voor het leveren van advies, diensten en/of producten. Wij helpen u bij het verwerven van opdrachten en financiering bij deze organisaties, zoals de EU, Wereldbank en VN. U krijgt informatie over projecten en aanbestedingen, de werkwijze en procedures van de Internationale Organisaties. Met de Scan Internationale Organisaties brengen we relevante projecten en contactpersonen voor u in kaart.

Meer informatie: www.rvo.nl/tio

Hulp, informatie en advies

Economische missies en handelsreizen

Wilt u snel de juiste contacten leggen in een land? Ga dan mee op missie. RVO.nl organiseert regelmatig economische missies onder leiding van een bewindspersoon. De aanwezigheid van een bewindspersoon en de contacten met de ambassades kunnen voor u deuren openen die anders gesloten blijven.

Via politieke contacten van bewindslieden en Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigingen kunnen ook uw handelsbelemmeringen worden aangekaart.

Deelname kan in korte tijd veel voordelen opleveren:

- Ontmoetingen met potentiële zakenpartners;
- Groei van uw internationale netwerk;
- Beter zicht op marktkansen in een land;
- Uitwisseling van kennis;
- Vergroot de naamsbekendheid van uw bedrijf.

Meer informatie: www.rvo.nl/missies

Hulp, informatie en advies

Buitenlandnetwerk

In vrijwel elk land ter wereld is een Nederlandse vertegenwoordiging te vinden. Via RVO.nl heeft u toegang tot dit wereldwijde netwerk van ambassades, consulaten en Netherlands Business Support Offices (NBSO's). Dit buitenlandnetwerk ondersteunt u bij internationale handel, investeringen, onderzoek en samenwerking. De ambassade en consulaten adviseren en helpen u graag bij het toetreden van een nieuwe markt.

Nederland heeft in kansrijke regio's economische steunpunten voor bedrijven opgericht (NBSO's). Zij kennen de lokale markt, promoten Nederland, verkennen de markt verder en verstrekken informatie. In een aantal landen zijn landbouwraden en innovatie attachés gevestigd. Zij richten zich op respectievelijk landbouw en technisch-wetenschappelijke en strategische samenwerking. Zodra marktpartijen zelf sterk genoeg staan in een land, trekt de overheid zich terug.

Economische diplomatie

Overheden spelen vaak een belangrijke rol bij de ontwikkeling van een economie. Bent u actief in een opkomende markt zoals India, Brazilië of China? Dan kan het buitenlandnetwerk helpen om uw kans optimaal te benutten. Bijvoorbeeld door handelsbarrières te verlagen of te bemiddelen met lokale overheden: economische diplomatie.

Meer informatie: www.rvo.nl/buitenlandnetwerk

Internationaal ondernemen

Financiering

Transitiefaciliteit (TF)

Doet u zaken met ondernemingen in Vietnam, Zuid-Afrika of Colombia of heeft u die ambitie? Dan kan RVO.nl u daarbij helpen en adviseren. Zuid-Afrika, Colombia en Vietnam gelden internationaal als veelbelovend om handel mee te drijven. Ze hebben een relatief goed investeringsklimaat, adequaat economisch beleid en ontwikkelde financiële sector, een snel groeiende middenklasse, relatief jonge bevolking en een stabiele politieke situatie. Tot voor kort had Nederland een ontwikkelingssamenwerkingsverband met deze landen. Nu verandert dat in een economische relatie.

Om mkb-ondernemers te helpen in het opbouwen van gezonde handelsbetrekkingen met deze zogenaamde transitielanden, biedt RVO.nl de Transitiefaciliteit aan. Het idee van de Transitiefaciliteit is, door inzet van Nederlandse kennis en kunde, het ondernemersklimaat in het transitieland te verbeteren en de belemmeringen voor het Nederlandse bedrijfsleven weg te nemen.

Meer informatie: www.rvo.nl/transitiefaciliteit

Financiering

Dutch Good Growth Fund (DGGF)

Er is een nieuwe tijd aangebroken waarbij hulp hand in hand gaat met economische ontwikkeling. Nederlandse ondernemers die zaken willen doen in opkomende markten en ontwikkelingslanden lopen vaak op tegen een financieringsprobleem.

Vaak vinden banken de risico's te groot om mee te financieren. Met als gevolg dat plannen voor investeringen en handel niet van de grond komen. Kansen op groei en banen daar én hier blijven daardoor onbenut. Het nieuwe Dutch Good Growth Fund (DGGF) voorziet in die financiering. Met de komst van het DGGF wordt er een punt gezet achter 5 jaar PSI. Het DGGF biedt financiële steun in de vorm van leningen, garanties en aandelenparticipaties. Het fonds heeft een revolverend karakter, wat betekent dat het geld dat wordt terugbetaald, opnieuw in het fonds terechtkomt.

Andere ondernemers kunnen hier ook weer gebruik van maken. Het DGGF gaat vanaf 1 juli 2014 van start.

Meer informatie: www.rvo.nl/dggf

Financiering

Finance for Internationaal Business (FIB)

U heeft goede plannen voor de uitbreiding van uw bedrijf en beschikt over de juiste kennis, visie en ambitie. Met Finance for International Business investeert het ministerie van Buitenlandse Zaken op deal-bij-deal basis mee met een financier. De Staat verstrekt 35 procent van het financieringsbedrag in de vorm van een lening (co-financiering), met een maximum van € 875.000,-. Voor deze lening worden geen zekerheden gevraagd voor de dekking van de lening. De overige 65 procent van de financiering moet door een professionele financier worden verstrekt. Doordat de Staat daadwerkelijk voor een deel meefinanciert, zijn financiers eerder bereid uw plannen te financieren. Alle professionele financiers (banken, participatiemaatschappijen en onder voorwaarden ook informal investors) kunnen als co-financier bij deze regeling optreden, als zij voldoen aan een aantal voorwaarden.

Meer informatie: www.rvo.nl/fib

Financiering

Subsidierегeling voor demonstratieprojecten, haalbaarheidsstudies en kennisvererving

Opkomende markten bieden door hun snelle ontwikkeling in toenemende mate kansen voor Nederlandse export en investeringen. Bent u een ondernemer met internationale ambitie en interesse in opkomende markten? Dan kunt u mogelijk gebruik maken van de subsidierегeling voor demonstratieprojecten, haalbaarheidsstudies en kennisvererving.

- Kennisvererving: financiële ondersteuning voor advisering en begeleiding door een externe deskundige gericht op positionering van hun onderneming in een opkomende markt.
- Haalbaarheidsstudies: subsidie voor het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie.
- Demonstratieprojecten: subsidie om specifieke Nederlandse expertise in het transitieland te tonen.

Meer informatie: www.rvo.nl/dhk

Internationaal ondernemen

Financiering

Programma Publiek Private Samenwerking (PPP)

Als u in ontwikkelingslanden werkt aan het verbeteren van WASH, waterzekerheid, waterveiligheid, voedselzekerheid en private sectorontwikkeling, dan kunt u wellicht gebruikmaken van de volgende programma's:

- Het Fonds Duurzaam Water (FDW);
- Faciliteit Duurzaam Ondernemen en Voedselzekerheid (FDOV);
- Ghana WASH Window (GWW);

WASH is de internationale afkorting voor water, sanitatie en hygiëne.

De faciliteiten ondersteunen ontwikkelingslanden via publiek private samenwerking tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen of maatschappelijke organisaties.

Meer informatie:

www.rvo.nl/ppp

www.rvo.nl/fdw

www.rvo.nl/fdov

www.rvo.nl/gww

Financiering

Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling (ORIO)

Bij een gezond ondernemers- en investeringsklimaat hoort een goede infrastructuur. De Nederlandse overheid doet schenkingen om de ontwikkeling, de implementatie en exploitatie van publieke infrastructuurontwikkeling te stimuleren in ontwikkelingslanden.

Centrale overheden van bijna 50 landen kunnen een aanvraag indienen voor een gift. De infrastructuur moet projecten mogelijk maken die duurzaam, relevant, effectief en efficiënt zijn en een positief effect hebben op de ontwikkeling van mensen en/of de private sector in een ontwikkelingsland. Bovendien mag het project zonder steun niet commercieel haalbaar zijn.

Meer informatie: www.rvo.nl/orio

Financiering

Fonds Opkomende Markten (FOM)

Heeft uw onderneming een dochteronderneming of joint-venture in een opkomende markt? Dan kunt u voor uw lokale bedrijf financiering krijgen van FMO (Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden).

Financiering kunt u krijgen in de vorm van een lening, garantie, achtergestelde lening of participatie.

De voorwaarden:

- Het Nederlandse bedrijf moet garanties bieden om de financiële structuur van de lokale onderneming te versterken;
- FOM-financiering is mogelijk in alle lidstaten van de Wereldbank, inclusief Aruba en de Nederlandse Antillen. Uitgezonderd zijn hoge inkomenslanden en EU-lidstaten;
- FOM financiert geen Nederlandse bedrijven die al grotendeels of helemaal zijn toegetreden tot opkomende markten.

Meer informatie: www.fmo.nl/fom

Verzekering

Exportkredietverzekering (EKV)

Exporteert uw bedrijf kapitaalgoederen of diensten? Dan kunt u uw transacties herverzekeren bij de Nederlandse staat met een exportkredietverzekering. Deze verzekering dekt risico's bij grotere exporttransacties met debiteuren in relatief risicovolle landen, vaak in opkomende markten. Naast de exportkredietverzekering bestaat ook de Investeringsverzekering tegen politieke risico's voor Nederlandse investeringen in het buitenland.

Meer informatie: www.atradiusdutchstatebusiness.nl

Energie en Milieu

Garantie

Garantieregeling geothermie

Heeft u concrete plannen om een aardwarmteproject uit te voeren? Dan kunt u zich verzekeren tegen de risico's van misboringen. Bij een aardwarmteproject loopt u een klein risico op een misboring. Dit kan grote financiële gevolgen hebben.

De regeling SEI Risico's dekken voor Aardwarmte dekt dit risico voor een groot deel af. De verwachting is dat ook dit jaar de regeling open gaat.

Meer informatie: www.rvo.nl/subsidies-regelingen/riscos-dekken-voor-aardwarmte-2013

Financiering

Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+)

De SDE+ biedt ondersteuning aan duurzame energie-opwekkingprojecten van bedrijven en (non-profit) instellingen. U kunt subsidie aanvragen voor de productie van groen gas, duurzame elektriciteit, duurzame warmte of een combinatie daarvan.

Meer informatie: www.rvo.nl/sde

Fiscaal

Duurzaam ondernemen

Energie Investeringsaftrek (EIA)

Via de Energie Investeringsaftrek (EIA) kunnen bedrijven fiscaal voordelig investeren in energiezuinige technieken en duurzame energie. U kunt 41,5 procent van de investeringskosten aftrekken van de fiscale winst, bovenop uw gebruikelijke afschrijving.

U betaalt minder inkomstenbelasting of vennootschapsbelasting. De investeringen waarvoor u EIA kunt aanvragen staan op de Energielijst en leveren allemaal een flinke energiebesparing op. De lijst varieert van kleine tot grote investeringen in energiezuinige apparaten, systemen en duurzame technieken. U kunt ook fiscale aftrek aanvragen voor maatwerk investeringen (generiek) die een forse energiebesparing opleveren. De Energielijst wordt elk jaar aangepast. U verrekent het voordeel via de aangifte bij de Belastingdienst.

Meer informatie: www.rvo.nl/eia

Fiscaal

Duurzaam ondernemen

Milieu Investeringsaftrek (MIA) en Willekeurige afschrijving milieu-investeringen (Vamil)

Via de MIA (Milieu Investeringsaftrek) en/of de Vamil (Willekeurige afschrijving milieu-investeringen) kunnen bedrijven fiscaal voordelig investeren in milieuvriendelijke technieken. U kunt via de MIA tot maximaal 36 procent van de investeringskosten voor een milieuvriendelijke investering aftrekken van de fiscale winst en met de Vamil kunt u zelf bepalen wanneer u 75 procent van deze investeringskosten afschrijft.

U betaalt minder inkomsten- of vennootschapsbelasting. De investeringen waarvoor u MIA en/of Vamil kunt aanvragen staan op de Milieulijst en leveren allemaal één of meer milieuvoordelen op. U kunt ook fiscale aftrek aanvragen voor maatwerk investeringen (generiek) die milieuvoordelen opleveren.

De Milieulijst wordt elk jaar aangepast. U verrekent het voordeel via de aangifte bij de Belastingdienst.

Meer informatie: www.rvo.nl/miavamil

Agrarisch

Financiering

Agrarisch ondernemen

Bent u agrarisch ondernemer en wilt u investeren in uw bedrijf? Of past u innovatie toe? RVO.nl heeft verschillende regelingen die u financieel kunnen ondersteunen.

Vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), kunt u in aanmerking komen voor verschillende subsidies. De bedrijfstoeslag is de bekendste maar ook is er geld beschikbaar voor plattelandsontwikkeling. Het GLB is er om vraag en aanbod in de Europese landbouw beter op elkaar af te stemmen.

Vanaf 2014 tot 2020 verandert het GLB. Het uitgangspunt is dat bedrijven meer gaan innoveren en zich beter op de markt richten. 2014 wordt een overgangsjaar waarin vooral het budget wijzigt.

Ook voor de Visserijsector heeft RVO.nl verschillende subsidies. Als u wilt investeren in innovaties, samenwerking of duurzame vismethode, kunt u een subsidie aanvragen uit het Europees Visserijfonds.

Via de Energie Investeringsaftrek (EIA), de Milieu Investeringsaftrek (MIA) en de Vamil-regeling kunnen ondernemers in bijvoorbeeld de glastuinbouw of de veehouderij fiscaal voordelig investeren in energiezuinige, milieuvriendelijke of duurzame technieken. U kunt een gedeelte van de investeringskosten aftrekken van de fiscale winst (EIA of MIA) of 75 procent van de investeringskosten vrij afschrijven (Vamil). U betaalt minder inkomsten- of vennootschapsbelasting.

Meer informatie: www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen

Innoveren met Octrooien

Informatie en advies

Octrooien

Hoe beschermt u uw nieuwe product of proces?

We helpen u graag op weg om te bepalen welke juridische bescherming van uitvindingen en innovaties het beste bij u past. Het octrooisysteem is een van de mogelijkheden om uw nieuwe, inventieve product daadwerkelijk tot uw eigendom te maken.

Maar het octrooisysteem biedt meer. Een kijkje in octrooi-databanken voorkomt dat u het spreekwoordelijke wiel opnieuw uitvindt.

Daarnaast kan het u veel belangrijke informatie opleveren. Bijvoorbeeld over wat anderen al hebben bedacht of welke mogelijke partners er in uw branche werkzaam zijn! Wilt u weten hoe u uw uitvinding het beste kunt beschermen?

Maak dan een afspraak met een van onze octrooiadviseurs!

Meer informatie: www.rvo.nl/octrooien

Hulp, informatie en advies

Valorisatieprogramma

Economische prestaties en welvaartsontwikkeling worden steeds meer bepaald door ons vermogen om kennis beschikbaar te stellen voor de maatschappij en toe te passen in nieuwe producten, processen en diensten. Dit noemen we valorisatie. Valorisatie leidt tot nieuwe bedrijvigheid en een verbeterde innovatiekracht van bestaande bedrijven.

Het Valorisatieprogramma financiert 13 samenwerkingsverbanden (consortia) van bedrijven, kennis- en onderzoeksinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden. Het programma stimuleert deze partijen om de valorisatie-infrastructuur in en rondom kennisinstellingen in te richten en te professionaliseren. Startende ondernemers vanuit de kennisinstellingen of vanuit de regio kunnen zich richten tot de consortia voor ondersteuning en financiering van hun activiteiten. De consortia verzorgen onder meer ondernemerschapsonderwijs, verstrekken financiering voor het opbouwen van een bedrijf (pre-seed leningen) of voor het uitvoeren van technische haalbaarheidsstudies (proof-of-concept leningen) en organiseren begeleiding en trainingen gericht op het starten van een nieuw bedrijf.

Meer informatie: www.rvo.nl/subsidies-regelingen/valorisatieprogramma

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)
Prinses Beatrixlaan 2
2595 AL Den Haag
Postbus 93144
2509 AC Den Haag
T +31 (0)88 602 90 00
F +31 (0)88 602 90 23
www.rvo.nl

Publicatienummer: 3INNO1405

RVO.nl | maart 2014

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland is een agentschap van het ministerie van Economische Zaken. RVO.nl voert beleid uit voor diverse ministeries als het gaat om agrarisch, duurzaamheid, innovatie en internationaal.

RVO.nl is hét aanspreekpunt voor bedrijven, kennisinstellingen en overheden. Voor informatie en advies, financiering, netwerken en wet- en regelgeving.

Disclaimer

Deze uitgave is met grote zorgvuldigheid samengesteld. Om de leesbaarheid te bevorderen zijn juridische zinsneden vereenvoudigd weergegeven. Aan deze brochure en de daarin opgenomen voorbeelden kunnen geen rechten worden ontleend. RVO.nl is niet aansprakelijk voor de gevolgen van het gebruik ervan. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.